

## ترسیم ساختار فکری و پویایی موضوعی مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک

دکتر مرضیه مروتی\*

0000-0003-3990-750X

### چکیده

با توجه به اهمیت شناسایی الگوهای موضوعی حاکم بر انتشارات علمی، پژوهش حاضر با هدف بررسی ساختار فکری و پویایی موضوعی مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک انجام شد. این پژوهش یک مطالعه کاربردی است که با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از روش تحلیل شبکه هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی کلیدواژه‌های مقاله‌های منتشر شده در ۳۲ شماره از این مجله بود که داده‌های آن با استفاده از نرم‌افزارهای مایکروسافت اکسل، وی.ا.اس.ویوور یو.سی.آی.نت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که شبکه هم‌رخدادی مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک، شبکه‌ای با یک گره محوری قدرتمند «ادبیات کودک» و گره‌های کلیدی همچون «فانتزی»، «کودک»، «رمان نوجوان»، «بازنویسی» است که خوشه‌های مختلف موضوعی را به یکدیگر پیوند داده‌اند. به نظر می‌رسد چارچوب‌های فکری در مقاله‌های این مجله طی دوره‌های انتشار، از ساختارگرایی کلاسیک به سوی رویکردهای تفسیری و مخاطب‌محور و نهایتاً به پساساختارگرایی میان‌رشته‌ای تحول یافته است. پیوندهای نوظهوری که در این شبکه شناسایی شدند، می‌تواند نشان‌دهنده کاربست نظریه‌های جدید در تحلیل متون کلاسیک و معاصر و شکل‌گیری گفتمان‌های ترکیبی در مقاله‌های این مجله باشد. به نظر می‌رسد که ظهور مفاهیم جدیدی مانند «هیجان»، «استوری‌تیک» و «فناوری هوش مصنوعی»، می‌تواند چشم‌اندازهای تازه‌ای را برای آینده پژوهش در عرصه فناوری‌های دیجیتال در این مجله ترسیم نماید.

**واژه‌های کلیدی:** تحلیل هم‌رخدادی، شبکه هم‌رخدادی، ساختار موضوعی، مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک

### ۱. مقدمه

ادبیات کودک به عنوان حوزه‌ای میان رشته‌ای و سیال، طیف گسترده‌ای از اشکال ادبیات، ژانرها و نهادهای ویژه را در بر می‌گیرد و علاوه بر اینکه منبعی برای سرگرمی و آموزش کودکان به شمار می‌آید، از اهمیت خاصی برای مطالعات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی برخوردار است. این حوزه دارای قلمروی مستقل با ویژگی‌های زیبایی‌شناختی خاص خود است، اگرچه با ادبیات بزرگسال نیز پیوند دارد (هانت<sup>۱</sup>، ۲۰۰۴؛ دانشنامه بریتانیکا<sup>۲</sup>، «ادبیات کودک»، ۲۰۲۶). کارکردهای اساسی ادبیات کودک، آن را به یکی از حوزه‌های مطالعاتی در دوران معاصر تبدیل کرده است. این کارکردها که از نقش‌های زیبایی‌شناختی و ادبی، سرگرم‌کنندگی و لذت‌بخشی، تا کارکرد تربیتی و جامعه‌پذیری و آماده‌سازی کودک برای شهروندی فعال در جهان فردا را در بر می‌گیرد، نشان‌دهنده‌ی ظرفیت بی‌بدیل این حوزه در ساختن دنیایی غنی‌تر، انسانی‌تر و پرسشگر برای مخاطبان کودک و نوجوان است.

\*استادیار، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه زابل، زابل، ایران. morovatim@yahoo.com (نویسنده‌ی مسئول)

<sup>1</sup> Hunt

<sup>2</sup> Encyclopædia Britannica

همان‌گونه که بهره‌گیری از رویکردهای علم‌سنجی، نظیر تحلیل هم‌رخدادی واژگان، در شناسایی ساختار دانش حوزه‌های علمی راهگشا است (الهی و همکاران، ۱۳۹۱؛ لی و همکاران<sup>۱</sup>، ۲۰۱۹؛ دانتو و همکاران<sup>۲</sup>، ۲۰۲۱)، ضرورت دارد مجله‌ها نیز با تکیه بر همین شیوه‌های علمی مورد بررسی قرار گیرند. مطالعه‌ی علم‌سنجی مجله‌ها نه تنها به درک ساختار دانشی آن‌ها کمک می‌کند، بلکه ابزاری کلیدی برای برنامه‌ریزی‌های آتی پژوهشی آنها نیز محسوب می‌شود. اگرچه برخی پژوهش‌ها با رویکرد علم‌سنجی حوزه ادبیات کودک را در سطح بین‌المللی مورد بررسی قرار داده‌اند (تویب و کوسوما<sup>۳</sup>، ۲۰۲۵؛ چن و چن<sup>۴</sup>، ۲۰۲۵)، تمرکز این پژوهش‌ها عمدتاً بر مجموعه‌ای از مقاله‌ها یا بازه‌های زمانی خاص بوده است و تحلیلی عمیق و متمرکز بر سیر تحول و ساختار فکری یک مجله تخصصی معتبر در این حوزه، مغفول مانده است. نتایج چنین مطالعه‌ای نه تنها برای پژوهشگران حوزه ادبیات کودک، بلکه برای سردبیران و سیاست‌گذاران علمی مجله نیز راهگشا خواهد بود تا به شناخت بهتری از چشم‌انداز آینده و خلأهای موضوعی دست یابند.

از سوی دیگر، تمرکز بر مجله‌ای ایرانی در حوزه ادبیات کودک ضرورت دارد، زیرا ترسیم ساختار دانش بومی و الگوهای فکری حاکم بر پژوهش‌های این حوزه، مستلزم مطالعه‌ای مستقل و معطوف بر برون‌دادهای علمی منتشر شده در داخل کشور است. اگرچه گاه در مقاله‌های مجله‌های داخلی، آثار و نظریات اندیشمندان خارجی مورد بررسی قرار گرفته است، اما انتخاب مسئله‌ها، چارچوب‌های نظری و رویکردهای روش‌شناختی به‌کارگرفته‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، می‌تواند بازتابی از سنت‌های فکری و اولویت‌های پژوهشی بومی به شمار آید. در حالی که پژوهش‌های بین‌المللی به ارائه تصویری از روندهای جهانی پرداخته‌اند، شناسایی خوشه‌های موضوعی، مفاهیم کلیدی و جهت‌گیری‌های نظری ویژه پژوهشگران ایرانی، مستلزم کاوش در مقاله‌های منتشرشده در مجله‌های تخصصی کشور است.

مجله‌ی *مطالعات ادبیات کودک* از جمله نشریات علمی تخصصی در حوزه ادبیات کودک و نوجوان ایران است که از سال ۱۳۸۹، با هدف انتشار یافته‌های علمی و تقویت روشمندی در پژوهش‌های ادبیات کودک و نوجوان و کمک به رشد بیش‌تر و بهتر نقد و تولید نظریه در عرصه‌ی ادبیات کودک و نوجوان فعالیت می‌کند. مجله مذکور دارای رتبه علمی پژوهشی از کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور، اعضای هیأت تحریریه متخصص ایرانی و بین‌المللی، داوری دوسوکور محرمانه است و به صورت دوفصلنامه به وسیله ناشر *دانشگاه شیراز* منتشر و در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و بین‌المللی نمایه شده است (وبگاه مجله)<sup>۵</sup>. انتشار منظم و داوری دقیق، کسب رتبه «الف» در ارزیابی سال ۱۴۰۱ کمیسیون نشریات کشور و عنوان «نشریه هسته» و رتبه Q1 در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام<sup>۶</sup>، نشان از اعتبار و جایگاه علمی این مجله دارد.

---

<sup>1</sup> Li et al.

<sup>2</sup> Donthu et al.

<sup>3</sup> Thoyib & Kusuma

<sup>4</sup> Chen & Chen

<sup>5</sup> <https://jcls.shirazu.ac.ir/?lang=fa>

<sup>6</sup> ISC

اعتبار علمی مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک به عنوان یکی از نشریات تخصصی در حوزه ادبیات کودک، از یک سو و ضرورت فزاینده شناسایی ساختار فکری و پویایی‌های موضوعی حاکم بر انتشارات علمی برای درک سیر تحول دانش و چشم‌انداز پژوهش‌های آتی مجله، از سوی دیگر، زمینه‌ساز انجام پژوهشی شد که با رویکرد علم‌سنجی و تأکید بر فنون تحلیل شبکه‌های اجتماعی، در پی پاسخ به پرسش‌های اساسی ذیل برآمده است:

۱. خوشه‌های موضوعی اصلی، کلیدواژه‌های پُررخداد و مفاهیم کلیدی منتشر شده در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک کدامند و هر یک از این مفاهیم چه جایگاهی در شبکه‌ی هم‌رخدادی این مجله دارند؟
۲. سیر تحول و پویایی مفاهیم و اولویت‌های پژوهشی در مقاله‌های مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک طی شانزده دوره انتشار این مجله (از سال ۱۳۸۹ تاکنون) چگونه بوده است؟
۳. بر اساس تحلیل روندهای موضوعی در مجله، موضوعات نوظهور<sup>۱</sup> و افق‌های پژوهشی آتی کدامند؟
۴. مبانی معرفت‌شناختی غالب بر مقاله‌های منتشر شده در این مجله چگونه قابل تبیین است؟
۵. شکاف‌های پژوهشی موجود در این مجله کدامند و چه چشم‌اندازها و اولویت‌هایی برای پژوهش‌های آتی می‌توان متصور شد؟

## ۲. پیشینه پژوهش

مرور پژوهش‌های پیشین بیانگر آن است که بررسی زوایای مختلف ساختار دانش و الگوهای فکری حاکم بر حوزه‌های پژوهشی و مجله‌های مرتبط با این حوزه‌ها، به‌ویژه در سال‌های اخیر، توجه دانش‌پژوهان را به خود جلب نموده است و پژوهشگران حوزه‌های مختلف تلاش نموده‌اند تا با بهره‌گیری از ترسیم و تحلیل شبکه هم‌رخدادی به این مهم دست یابند (بالستروس-بالستروس و زاراته-تورس<sup>۲</sup>، ۲۰۲۵؛ کاليسكان و اولداچ<sup>۳</sup>، ۲۰۲۵؛ چپونزا و نتسالازه<sup>۴</sup>، ۲۰۲۵؛ دانایی فرد و همکاران<sup>۵</sup>، ۲۰۲۵؛ ارتم<sup>۶</sup>، ۲۰۲۵؛ فرناندز-گاسکوئنا و همکاران<sup>۷</sup>، ۲۰۲۵؛ هارون<sup>۸</sup>، ۲۰۲۵؛ لیم و هوانگ<sup>۹</sup>، ۲۰۲۵؛ نیانکارا و گنگن<sup>۱۰</sup>، ۲۰۲۵؛ فونراواچارادوات و همکاران<sup>۱۱</sup>، ۲۰۲۵؛ چی و همکاران<sup>۱۲</sup>؛ روزالین و همکاران<sup>۱۳</sup>، ۲۰۲۵؛ ژانگ و همکاران<sup>۱۴</sup>، ۲۰۲۵؛ ال یاکوبی و همکاران<sup>۱۵</sup>، ۲۰۲۵). برخی از این مطالعات بر مجله‌ها و پایان‌نامه‌ها متمرکز

<sup>1</sup> Emerging Areas

<sup>2</sup> Ballesteros-Ballesteros & Zárate-Torres

<sup>3</sup> Caliskan & Oldac

<sup>4</sup> Chipunza & Ntsalaze

<sup>5</sup> Danaeefard et al.

<sup>6</sup> Ertem

<sup>7</sup> Fernández-Gascuña et al.

<sup>8</sup> Haron

<sup>9</sup> Lim & Hwang

<sup>10</sup> Niankara & Gnegne

<sup>11</sup> Phonrawatjaradwat et al.

<sup>12</sup> Qi et al.

<sup>13</sup> Rosalin et al.

<sup>14</sup> Zhang et al.

<sup>15</sup> El Yaccoubi et al.